

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Elinizdeki kitap Romen asıllı Amerikalı musıkı araştırma-cısı, etnomüzikolog Dr. Eugenia Popescu-Judetzi' in üç ilginç denemesini bir araya getiriyor. Yazarın Osmanlı-Türk musıkisi tarihi alanında yıllardır sürdürdüğü çalışmaların birikimiyle yazdığı, araştırmaya dayalı, deneme ile incelemeyi birleştiren yazılar bunlar. Türklerin musikinin kuramına ve icrasına yaklaşım biçimleri, musıkı sanatına yükledikleri “anlamlar” üç denemenin ortak semantik eksenini oluşturuyor. Bu eksen yeni bir bakış açısı ve üç yeni musıkı konusu ortaya çıkarıyor. Bu yeni bakış açısı ile seçilen konular yeni kavramlar ve terimlerle işleniyor; daha doğrusu, kullandığı kavramlar ve terimlerle düşünmesi yazarı bu kitaptaki bakış açısına ve konulara yöneltiyor. Tabii, burada geçen terimler ile kavramlar bir Türk musıkisi incelemesinde ilk kez kullanılıyor. Kitabın ilk bakışta göze çarpan özelliği bu.

Günümüzde Osmanlı musıkisini çeşitli yönlerden inceleyen Batılı musıkı araştırmacıları vardır. Bu araştırmacılar konularını incelerken, Osmanlı musıkisine özgü terimlerin yanı sıra, yeri geldikçe kendi terminolojilerini, Batı müzikolojisi terimleri de kullanıyorlar. Ele alınan konunun belli bir yönü Türkçe kavramlarla, terimlerle tanımlanamıyorsa, yeni terimler, Batı terimleri kullanılması doğal karşılanmalıdır. Ama bu kitaptaki kavram ve terim kullanımı böyle bir tutumun çok dışında ve ötesinde. Musıkı dışı alanlardan getiriyor yazar terminolojisini; genel dilbilimi, uygulamalı dilbilimi, yapısalcılık, göstergebilimi, edebiyat eleştirisi terimlerini ödünç alıp musıkıye uyguluyor. Dilbilimi ve göstergebilimi terimleri ile kav-

ramları günümüzde Batı dünyasında dil ve edebiyat konuları dışında daha pek çok konunun ve alanın incelenmesinde de kullanılıyor. İşte elinizdeki kitap söz konusu terimlerin musiki araştırmalarında uygulanmasının bir örneği niteliğinde. Dr. Popescu-Judetzu Osmanlı-Türk musıkisi ile ilgili üç konuyu bir göstergebilimci gibi inceliyor.

Kitabın çevirmeni olarak beni uzun uzun düşündüren bir noktayı açıklamak isterim. Bu kitapta olduğu gibi yeni, teknik, bilimsel terim ve kavramlar temelinde yazılan eserlerin olumsuz bir yanı vardır. Bu tür kitaplar okura daha ilk bakışta ürkütücü, itici gelebilir. Sadece yazarın değil, okurun da az çok uzman bir kişi olmasını öngören, hiç olmazsa okurdan konuya, daha doğrusu, belki de bilinen, ortak bir konunun ele alınış, işleniş biçimine hazırlıklı olmasını isteyen bir tutumdur bu çünkü. Böyle bir tutumun da daha geniş bir çevrenin ilgisini çeken çalışma alanları ile konuları dar ve olumsuz anlamıyla “akademik” bir çevreye, akademizme teslim edeceği ileri sürülebilir.

Buna karşılık, bir örneğini burada gördüğümüz terim ve kavram kullanımından korkmamak gerektiğini de söylemek istiyorum. Yeni terimler, yeni kavramlar ulusal kültürün, bu arada Osmanlı-Türk musiki kültürünün aydınlanmamış yönlerine yaklaşmakta yarar sağlayacaksa, bu tutumu neden bir kalemde reddedelim? Genel olarak Türk dilinin kavramca zenginleştirilmesi, kuramsal düşünceleri taşıyabilecek terimlerle olgunlaştırılması kendini zaten açıkça duyuran bir ihtiyaçtır. Kaldı ki, yazarın burada kullandığı yeni terimler Batı sanat musıkisinde, başka musiki geleneklerinin incelenmesinde de kullanılmış ve kullanılmakta olan terimlerdir. Bu yeni terimler

ulusal kültürün önemli bir parçasını oluşturan musiki kültürümüzü yeni düşüncelere açacaksa, Osmanlı-Türk musikisinin gelişimini daha parlak bir ışık altında görmemize katkı sağlayacaksa, bu musiki kültürünün çeşitli yönlerini anlama ve yorumlama çabasına derinlikler kazandıracaksa, söz konusu tutumdan ürkmek şöyle dursun, bu yöndeki çabaları anlamaya çalışmamız, o çabayı gösterenlere değer vermemiz gerekir.

Bir de yazarın Amerikalı olduğunu, akademik alanda görevli bulunduğunu, bir Amerikan üniversitesinde uzun yıllardır ders verdiğini unutmamalıyız. Bugün Amerikan üniversite çevrelerinde, toplumsal araştırmaların hemen hemen her alanında gitgide yaygınlaşan, özellikle de daha çok burada söz konusu ettiğimiz türden terim ve kavramlarla oluşan bir dil ve akademik tutum saygı görmektedir. Geleneksel bakış açısıyla, geleneksel dil ve üslupla yazılmış incelemelere kolay kolay değer verilmediğini söylersem, bu durumu hiç de abartmış olmam.

Kitapta kullanılan terimlerin hiç olmazsa Türk musikisi yayınlarının okurları için yeni olduğunu göz önüne alarak, yazarla birlikte bir Kavramlar Kılavuzu hazırlamayı uygun gördük. Metinde yer alan bütün önemli terimler burada açıklanmış, ayrıca terimlerin İngilizce, Fransızca ve Almanca karşılıkları da verilmiştir. Kimi terimlerin daha iyi anlaşılabilmesi için, söz konusu terimlerle yakından ilgili birkaç terime de, yazarın metninde geçmediği halde, kılavuzda yer verilmiştir. Kitabın sonuna eklenen bu kılavuzda yer alan terimlerin ve kavramların anlamlarını bilen okurlar bizi hoşgörüyü karşılmalıdırlar. Terimlere aşina olmayan okurlar ise anlamını iyice özümleyemedikleri cümlelerde geçen kavramlar için

Kavramlar Kılavuzu'na başvurmalıdırlar. Kılavuzdan başlayarak okumak da, bu kitabı okumak için uygulanabilecek bir yöntem olabilir.

Burada yer alan, çoğu uluslararası nitelik kazanmış olan terimlere 1960'lı yıllardan bu yana Türkçe karşılıklar aranmaktadır. Pek çoğuna da uygun Türkçe karşılıklar bulunmuştur. Çeviride, dilbilimi, yapısalcılık, göstergebilimi gibi alanların terimleri için önerilen ve çoğu yerleşmiş olan Türkçe kelimeler kullanılmıştır. Henüz tam anlamıyla yerleşmemiş olan birkaç terim uluslararası terim olarak, yabancı dildeki biçimiyle aktarılmıştır. Türkçe kelimenin tercih edildiği kimi durumlarda da, ilgili terimin İngilizce karşılığı parantez içinde ayrıca verilmiştir.

“Nota Yazım Türleri” başlıklı birinci deneme notanın Osmanlı-Türk musiki kültürü içindeki yerini belirlemek amacıyla yazılmış. Osmanlı musiki adamlarının, Osmanlı öncesi İslam musiki kuramcılarının pek çoğundan farklı olarak, notayı uygulamaya, icraya yönelik bir amaçla geliştirdikleri, bu denemede başarıyla gösteriliyor. Birinci denemenin özgün bir yanı bu. Hakkında pek az kimsenin bilgisi olan Nâyî Osman Dede'nin notalama yöntemini açıklaması, Osman Dede'nin nota işaretlerini bir tablo halinde göstermesi ve bu notayla yazdığı eserlerin listesini vermesi bu denemenin bir başka önemli yanıdır. Bu deneme ile Osman Dede'nin notalama yöntemi gün ışığına çıkmış oluyor.

İkinci denemede mehterin simgelediği tarihî ve çağdaş anlamlar yorumlanıyor. Mehterin anlamını iyice yerine oturtmadan musikinin Osmanlı toplumundaki yerini anlamak imkânsızdır. Terminoloji yönünden okurun pek zorlanmaya-

cağını sandığım bu deneme, mehterin anlamına ilişkin değerlendirmeleri zenginleştirebilecek nitelikte.

Okuru en çok zorlayacak olan, “Türk Musıkisi Kaynaklarında Metinlerarası İlişki” başlığını taşıyan üçüncü denemedir. “Metinlerarası İlişki” terimi burada anahtar kavram niteliğindedir. Rus Biçimcileri (Rus Formalist Okulu) diye anılan edebiyat adamlarının 1930’larda geliştirdikleri bu kavram daha sonra gitgide işlenmiş, edebiyat araştırmalarında uygulanmış, günümüzde ise edebiyat eleştirisinde temel bir kavram olarak işlerlik kazanmıştır. Edebiyat metninin hayat üzerine değil, başka metinler üzerine söz söylediğini, edebiyatın edebiyat ürünleri arasında bir söyleşi, bir söylem olduğu temel fikrine dayalı metinlerarası ilişki kavramı Batı’da artık musiki araştırmalarında da uygulanıyor. Kavram ilkin edebiyat adamlarınca kullanılmış olsa bile, bu kavramın dile getirdiği iç nedensellik musiki sanatının yapısında vardır çünkü.

Musiki, sanattaki en yüksek soyutlama düzeyidir. Bugüne kadar musiki sanatını hayatla, dış dünyayla, tarihle, toplumsal şartlarla açıklamaya çalışan sanat kuramcıları ve estetikçiler musikinin epistemolojisi konusunda çok kere mekanik açıklamalar getirmişler, sonuçta musiki sanatındaki soyutlamayı, daha doğrusu soyut söylemi dış dünyadaki iktisadî, toplumsal vb. değişimlere indirgemekten kurtulamamışlardır. Böyle kuramcılar Batı sanat musikisindeki kimi dönüşümleri “feodal düzenin çöküşü” ile yahut “burjuvazinin yükselişi” ile açıklayabilmişlerdir. Avusturyalı bir ondokuzuncu yüzyıl bestecisinin eserlerini Habsburg hanedanının çöküşüyle, bir onyedinci yüzyıl İngiliz bestecisini iç savaş sonrası yeni düzenle açıklamak anlamlı olamaz. Tıpkı Osmanlı musikinin

belli bir döneminin, sözgelimi tımar düzeninin çöküşüyle yahut Arazi Kanunnamesi ile, aynı musikin gelişme çizgisinin de Osmanlının “yükselişi”, “duraklaması”, “gerilemesi”, “çöküşü” ile açıklanmasının anlamlı olmaması gibi. Çünkü musiki, maddî hayatın bir soyutlaması sayılsa bile, her şeyden önce kendi araçlarıyla, kendi söylemiyle açıklanmaya en uygun sanattır. Aslında musikiyi tıpkı matematik ile felsefe gibi nesnesiz bir faaliyet alanı; besteciler arasındaki, musiki adamları arasındaki bir söylem biçimi gibi görmek daha doğru olur. Bu bakımdan, böyle bir kavramın musiki araştırmalarında anlam kazanabilmesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Dr. Popescu-Judetx metinlerarası ilişki kavramını üçüncü denemesinde Osmanlı musikisinin yazılı kaynakları üzerinde işliyor. Burada, konusunda uzman olduğu Kantemiroğlu'na geniş bir yer ayırıyor ve onun Osmanlı kaynaklarındaki metinlerarası etkisini gösteriyor, bu arada bu etkiyi yansıtan yazma eserleri bize tanıtıyor. Bir başka araştırmacı, sözgelimi, Osmanlı sanatçılarının besteledikleri musiki eserlerinin yapısına, iç örgüsünün kimi yönlerine ışık tutabilmek amacıyla da yararlanabilir metinlerarası ilişki kavramından.

Türk Musiki Kültürünün Anlamları İngilizce olarak yazılmış ama yayımlanmamış bir eserdir. Pan Yayıncılık kitabın İngilizce metnini ayrıca yayımlamıştır. Dostum Eugenia Popescu-Judetx'in kitabını ben zevkle okudum ve çevirdim; ayrıca, deneme ile incelemeyi ustaca kaynaştırdığı denemelerinde verdiği bilgilerden de yararlandım. Umarım, okurlar da bu kitabı zevkle okur, ondan yararlanırlar.

Bülent Aksoy

ÖNSÖZ

*Çok insan anlayamaz eski musikimizden
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden
Yahya Kemal*

Yaşanmış gerçeklere dayanan anlam üretimi de, anlam yaratmaya yönelik hayal gücü de, bilme (cognition) edimine, akla ve anlama yeteneğine, duyarlık, öğrenme ve geleneğe ilişkin fikirler ve kalıplarla dolu bir kavramlar alanının aydınlatıcı yönleridir. Kültürel bir bütünlüğün oluşum süreci, sayıca az da olsa çok da olsa, basit de olsa karmaşık da olsa, birtakım temel ilkelerin ürünüdür. Bu süreç, anlam birikimlerini bir yapıya dönüştüren temaları, temel kaygıları ve anahtar niteliğindeki simgeleri belirli bir tutarlılıkla içinde toplar.

Musıki kültürü toplumsal kurumlar ile toplumsal ölçüleri geçerli kılan, çözümlenmesi güç bir kimliğe bürünmüş, farklılaşmış, karmaşık bir anlamlar dizisini içinde taşır. Musıki, evrensel bir dili olmamakla birlikte, kullandığı dili anlayanlara dolaysız bir bilgi sunar; nesnelere, fikirleri, davranışları simgesel bir anlatımla canlandırır. Genel bir olgu olarak musıki, insan zihninde zaten bulunan araçlarla yorumlandığı için anlam kazanan, açık seçik anlatım biçimleriyle gerçekleşir.

Türk musıki kültürünü incelemek demek sadece seslerin, ses aralıkları ile perdelerin nasıl elde edildiğini değil, aynı zamanda, bu alandaki tecrübelerin ortaya çıkardığı fikirleri, musıkinin yorumlanmasıyla uyanan duygular arasındaki ilişkileri, musıkide kullanılan çeşitli temalar ile üslupların kavramsallaşmasını da incelemek demektir. Musıki kültürü-

nün bir başka alanı musiki için kullanılan dille ilgilidir; bu dil, musikinin açıklanması ve yöntem bilgisi ile incelenebilmesi için gerekli olan bir üstdildir. Musikide önermeler, değerler, hem musikiyi yaratan ve icra edenlerce, hem de musiki üstüne yazı yazanlarca oluşturulur, bütün bir kültürel anlamlar birikiminin anlaşılması ve ilgili olduğu topluma yayılması bu şekilde gerçekleşir.

Elinizdeki kitap Osmanlı döneminin yazılı musiki malzemesi ile bütün Türk musiki kültürü içindeki anlam üretimi konusu üzerinde yıllardır sürdürdüğüm çalışmaların bir ürünüdür. Kitap, musikinin, kültürel bir bütünlük arayışı içinde ortaya çıkan düşünce tarzlarına, düşünceyi somutlaştırma biçimlerine ve düşünce tarzları ile onları somutlaştırma biçimleri arasındaki karşılıklı ilişkilere yansıyan kavramsal boyutlarına eğilen üç denemeden oluşuyor. Üç deneme de konularının temelini meydana getiren malzemeye ilişkin kavramlar üzerindeki tartışmaları ele alıyor, bu kavramların anlamlandırılmasındaki değişikliklerin yol açtığı etkilerin izlerini arıyor. Anlamlar bağlamları içinde geçerlidir, insanların bir şeye yükledikleri az çok karmaşık fikirlerle belirlenir. Türk musiki kültüründe anlamlar çağların akışı içinde oluşan değişimlerle yoğunlaşmış özel bir karmaşıklığın ağırlığını taşır.

Birinci deneme musikide okur-yazarlığı gerçekleştirme biçimlerinden biri olan musiki yazısı, yani nota sorununa eğiliyor. Musikiyi nota işaretleriyle yazma fikri Osmanlı dönemi Türk kuramcılarını uzun süre uğraştıran bir konu olmuştur. Porteli Batı notası Türkiye'ye girince eski harf notası geçerliğini yitirdi. Harf notası yöntemi yaşamadı, çünkü musikinin gerçek uygulama alanına yeterince sokulamamış, ancak sınırlı

bir toplumsal çevreye yayılabilmiş, seçkinlere özgü bir icattı. Yeterli bir nota sistemi geliştirme sorunu bu yüzden çözülemedi. Aynı şekilde, bugün Batı'daki çağdaş musiki akımları yönünden de ideal bir nota yazımı sorunu çözülememiştir. İcracılarla besteciler arasında öteden beri süregelen anlaşmazlık hâlâ uluslararası bir arayış niteliğindedir. Birçok musikçi nota sistemini musikiye daha sadık hale getirebilmek için tartışma götürür sonuçlar veren yenilikler önerdi. Bu tür yenilik önerileri işitsel kavramları ifade etmek için görsel araçlar kullanan notanın musikide tek başına ideal bir bildirişim yöntemi olmadığını bir kere daha gösteriyor. Bunun dışında, musikinin notasını yazan ile yazılı musikiyi yorumlayan arasındaki anlamlandırma farklılıkları da hep gerginlik yaratmıştır.

İkinci deneme mehter musikisinin karmaşıklığı ile, bu musikinin Osmanlı dönemi Türk toplumunun yapısıyla kaynaşması üstüne. Geçmişe bakıldığında, mehter, dallanıp budaklanan yananamlarıyla bütün bir Osmanlı toplumunun siyasî ve toplumsal düzeni içinde birleştirici bir güç olarak ortaya çıkıyor. Hayatın her alanına yayılmış bir olgu olarak mehter sultanlığın bütün halkına geniş kapsamlı bir kavramlar dizisi, bir değerler dizisi sunmuş, her tabakadan insanın paylaşabileceği şeyler vermiştir. Mehter ortak bir kültür birikimini paylaşan karmaşık bir toplumda oluşmuş ve yayılmış anlamların taşıyıcısı durumundaki zinde bir güçtü. Savaşta olsun, barışta olsun, mehter musikisi çalınması Osmanlı hayatının birbirine bağlı boyutlarının bir parçasıydı. Her şeyin ötesinde, mehter, bütün toplumun ortak değerleri ile ortak ilgilerini temsil etmesi yönünden ümmet fikrini anlamlı kılan benzersiz bir güçtü.

Üçüncü deneme, kültürler arası değer ve fikir alışverişiyle bağlantılı olarak musıki yazılarındaki metinlerarası ilişkiyi, bunun yanı sıra da başlangıçtaki modellerin motifleri ile bunların daha sonra yeniden formüllendirilişi konusunu ele alıyor. Metinlerarası ilişki süreci musıki kaynaklarından alınan bazı örneklerde inceleniyor. Musıki yazıları, özellikle metin dönüşümlerinin çözümlenmesinde, biçimsel bir bağılaşıklar sistemi içindeki metinlerarası ilişkilerin nesnesi olarak değerlendiriliyor. Bu durumda, metin yaratma çabası bir ilk modelin olgunlaştırılması süreci olarak görülüyor; bu sürece katılan her yazar o ilk modelin içine dağılmış öğeleri yarattığı yeni modelin genel yapısına anlamlı bütünlükler olarak yerleştiriyor. Kendisinden önceki bir sıra yazarla diyaloga giren yeni yazar uzun bir aktarım zinciri içinde bir halka oluyor.

Ana çizgilerini verdiğim bu konuları Türk musıki kültürü açısından anlamlı olduğu için seçtim. Yahya Kemal'in eşsiz güzellikteki mısralarında dile getirdiği gibi, musıkiden anlamak daha geniş bir kavrama sürecinin bir parçasıdır. Türk toplumunda yaşayan insanların fikirlerini nasıl farklı biçimlerde kullandıklarını ve musıki kültürünün karmaşık dağılımı içinde fikirlerin nasıl anlama kavuştuğunu en iyi musıki anlatıyor.

Sözlerimi bağlarken, kitabımın özgün metnini Türkçe'ye çevirme yüce gönüllülüğünü gösteren Dr. Bülent Aksoy'a gönül borcumu belirtmek, kusursuz çevirisi için de kendisine ayrıca teşekkür etmek isterim. Kitabın taslağı üzerindeki değerli gözlemleri ile yorumları için de kendisine teşekkür borçluyum.

Eugenia Popescu- Judetz
Pittsburgh, Haziran 1994